

4

HODNOCENÍ VODOHOSPODÁŘSKÝCH OBJEKTŮ
Z POHLEDU PAMÁTKOVÉ PÉČE | MICHAELA RYŠKOVÁ

Hodnocení průmyslového dědictví vyžaduje ze své podstaty interdisciplinární přístup. Nepostačují pro ně kritéria, která památková péče tradičně používá jako nástroje pro posuzování památkové hodnoty a památkové ochrany. Tato tzv. tradiční kritéria posuzují věc z hlediska hodnoty uměleckohistorické, architektonické, urbanistické a hodnoty stáří.

Nutnost vyrovnat se s hodnocením tak specifického segmentu, jako jsou technické památky a průmyslové dědictví, vedla k formulování dalších kritérií, jež mají v případě průmyslového dědictví stejnou, nebo dokonce vyšší váhu. V roce 2018 byla publikována *Metodika hodnocení a ochrany průmyslového dědictví z pohledu památkové péče*, jejímž cílem bylo nastavení základních termínů, hodnotících kritérií a formulace možných způsobů nakládání s průmyslovým dědictvím (Matěj a Ryšková, 2018).

Pro hodnocení průmyslového dědictví formuluje následující kritéria:

- hodnota historická (pozitivní nebo negativní informace);
- hodnota typologická – vyplývající z role v typologickém vývoji odvětví;
- hodnota technologického toku jako toku od vstupní suroviny po finální produkt, přičemž věc samostatně nevýznamná může být hodnotná klíčovou rolí v uceleně dochovaném technologickém toku;
- hodnota systémových a technologických vazeb – vsazení do širšího kontextu navzájem se ovlivňujících a navazujících toků surovin, produktů a souvisejících dopravních systémů;
- technická hodnota jednotlivých zařízení a technologických celků;
- hodnota autenticity – autenticita hmoty, formy, funkce nebo výrobního postupu, včetně definice autenticity posledního pracovního dne;
- hodnota atmosféry místa, tj. industriálního prostředí (Matěj a Ryšková, 2018).

Metodika byla koncipována jako obecná s cílem navázat na ni metodikami oborovými, věnovanými oblastem a oborům výroby, skladování a dopravy, významným z hlediska hospodářského vývoje České republiky. V roce 2021 na ni navázala pilotní *Metodika klasifikace a hodnocení průmyslového dědictví z pohledu památkové péče – vodní hospodářství* jako společný projekt

Národního památkového ústavu, Výzkumného ústavu vodohospodářského, Univerzity Palackého v Olomouci a Historického ústavu Akademie věd ČR (Metodika, 2021). Spolupráce odborných, nicméně různě zaměřených institucí se ukázala jako hlavní síla projektu, která přinesla různé pohledy na způsob, jak poskytnout dostatečné nástroje pro hodnocení vodohospodářských objektů.

Z pohledu památkové péče představuje základní nástroj pro hodnocení základní orientace v oboru (umožňující správné zatřídění daného typu), pregnantní formulace hodnotících kritérií a jejich ukázková aplikace na vybrané příklady. Tomu byla struktura metodiky přizpůsobena. Přináší relevantní základ pro rozpoznání a určení typologické hodnoty jako základního kritéria pro posuzování průmyslového dědictví (pro niž přináší typologické přehledy důležitých oborů vodního hospodářství). Je podkladem pro terénní průzkumy a jejich vyhodnocení, výběr významných příkladů k památkové ochraně a uvedenými příklady poskytuje srovnávací přehled o daném typu objektů.

Úvod do tématu vodního hospodářství obsahuje kromě vymezení tématu a struktury metodiky také stručný historický vývoj se zaměřením na počátky oboru a na specifika vývoje v českých zemích. Kapitola **Současný stav památkové ochrany vodohospodářských objektů v ČR** je rešerší vodohospodářského segmentu v rámci památkového fondu. Na ni navazuje **Hodnocení objektů vodního hospodářství z pohledu památkové péče**, kde je důraz kladen zejména na specifická hlediska: hodnotu typologickou, hodnotu technologického toku, hodnotu systémových vazeb či autenticitu funkce. Nejobsáhlejší část tvoří **Popis a hodnocení vybraných vodohospodářských skupin a objektů**, věnovaný klasifikaci vodohospodářských objektů. Je míněn jako nástroj pro základní orientaci v typologii oboru vodního hospodářství, pokud jde o hlavní typy objektů: přehrady; malé vodní nádrže; vodní cesty; objekty pro využití vodní energie, tj. vodní kola, vodní turbíny, vodní elektrárny; vodárenství, tj. objekty pro zásobování vodou; stokování a čistírenství). Je-li to možné, je uvedena informace o četnosti zastoupení základních typů, nejstarších dochovaných zástupců na území ČR a také ilustrativní příklad typického (běžného) užití daného typu a užití výjimečného (typologicky jedinečného) zástupce. Doplněny jsou

příklady funkčních celků a ukázky komplexního hodnocení vybraných objektů souborem hodnotících kritérií. Je potřeba konstatovat, že nástin je vzhledem k šíři tématu velmi stručný a některé typy objektů nebyly zahrnuty (balneotechnika, úpravy vodních toků a meliorační stavby). Rovněž by bylo vhodné některá z témat, jimiž se památková péče setkává častěji, rozpracovat podrobněji v samostatných metodikách (vodní kola a s nimi související vodní díla, vodárenství aj.). Metodika se zároveň pohybuje na pomezí mezi vodním hospodářstvím a energetikou, jež by měla být výhledově zpracována samostatně.

Poslední kapitola **Obecné zásady a příklady zachování, obnovy a nového využití vodohospodářských objektů** uvádí příklady nakládání s památkově chráněnými objekty nebo soubory, ať již slouží nadále svému účelu, nebo byly transformovány pro jiné využití. Vybrané příklady různých typů objektů ukazují zároveň možné problémy, se kterými může být památková péče při ochraně průmyslového dědictví konfrontována (kolize ochrany a funkce apod.) (Metodika, 2021).

V kapitole věnované hodnocení byla jednotlivá hodnotící kritéria aplikována na oblast vodohospodářských objektů s poukázáním na charakteristické jevy a specifika tohoto oboru.

Jednou z charakteristik vodohospodářských objektů, již je nutno v hodnocení zohlednit, je jejich funkční propojení (jen výjimečně plní funkci bez vazby k dalším objektům a může zároveň plnit více funkcí najednou). Soubory staveb nebo objektů, které plní jednu nebo více vodohospodářských funkcí a které jsou vzájemně provázány, tvoří **funkční celek**. Jednotlivé funkční celky je možno spojovat do celků vyšších, jako je například Vltavská kaskáda nebo systém přehrad budovaných pro ochranu před povodněmi na Lužické Nise na přelomu 19. a 20. století. Toto spojení lze chápat jako paralelu k technologickému toku, jenž je jedním ze zásadních kritérií průmyslového dědictví a který hodnotí význam jednotlivosti dle jeho postavení v toku výroby od suroviny po finální výrobek.

Zapojením funkčního celku do širších souvislostí se zabývá **hodnota systémových vazeb**. Vodohospodářské objekty mohou být součástí systémů, jež přesahují hranice oboru k dalším odvětvím, například k dopravním nebo energetickým systémům.

Jedno z klíčových hodnotících kritérií průmyslového dědictví je stanovení **typologické hodnoty**. Pro ně je nezbytné zařadit daný objekt do typologického vývoje daného oboru, posoudit jeho jedinečnost nebo naopak typičnost (typický reprezentant) a také jeho zařazení v časovém rozpětí užívání daného typu (např. první svého druhu, nejstarší dochovaný příklad, jediný dochovaný příklad apod.)

Obr. 4-1 Batův kanál byl součástí energetického systému Batových závodů ve Zlíně. Je funkčním celkem zahrnujícím řadu objektů zajišťujících dopravu lignitu z dolů v Ratíškovcích k závodní elektrárně v Otrokovicích. Jeho součástí jsou umělé toky, jezy, plavební komory a další objekty na této vodní cestě, včetně obytných domů pro zaměstnance. Na snímku výklopník uhlí do nákladních člunů v Sudoměřicích (foto Michaela Ryšková, 2022).

Obr. 4-2 Plzeň, Puech-Chabalova filtrace městské vodárny Na Homolce. Nedostatečná kvalita vody dodávaná městskou vodárnou vybudovanou na konci 19. století vedla ve 20. letech 20. století k rozšíření technologie čištění o filtrační systém Puech-Chabal. Na území dnešní ČR byly instalovány pouze tři tyto systémy a plzeňský příklad je jediným dochovaným, navíc dochovaným v autentické podobě. Současné využití pro rybí sádky využívá typologických daností stavby bez zásahů do stavební podstaty nebo technického zařízení (foto Michaela Ryšková, 2020).

Hodnota autenticity posuzuje míru původnosti, a to jak pokud jde o tradičně hodnocené kategorie, jako jsou hmota/materiál, forma a funkce, tak pokud jde o technické zařízení nebo použitou technologii. Vodohospodářské objekty obecně velmi často plní funkce, pro které byly zřízeny, po velmi dlouhou dobu a autenticita funkce je jedním z jejich základních atributů. Z přibližně 120 přehrad, vybudovaných od konce 19. do konce 20. století neplní pouze jedna svou původní funkci. Jestliže mají vodohospodářské objekty sloužit nadále svému účelu, je nezbytné akcentovat autenticitu funkce a umožnit nejen běžnou údržbu a obnovu, ale i nezbytné modernizace (Douet, 2018; Hughes, 1996). Části zařízení, jež dosloužily své původní funkci, je možné zachovat na místě jako doklad staršího technického řešení daného vodohospodářského díla.

Obr. 4-3 Poděbrady, vodní elektrárna. V rámci modernizace došlo k výměně převodů, generátorů a řídicích mechanismů. Původní řídicí pracoviště zůstalo po ukončení provozu zachováno na místě (foto Viktor Mácha, 2019).

Přítomnost **architektonické hodnoty** je závislá na typu vodohospodářského objektu. Řada z nich je ryze technickým dílem (rybníky, kanály, náhony, moderní úpravy vody a čistící stanice odpadních vod), zatímco řada staveb a objektů, jimž byla v době vzniku přisuzována velká významnost, byla pojednána po stránce architektonické velmi reprezentativně (přehrady přelomu 19. a 20. století, věžové vodojemy, vodní elektrárny apod.). Architektonické zpracování se od staveb architektonicky ztvárněných přeneslo často také na ty prvky, jež zpravidla architektonické formy postrádají (jezy, plavební komory jako součást celků spojených s vodní elektrárnou apod.). Tato významnost byla často podpořena angažováním respektovaných architektů.

Obr. 4-4 Spálov, vodní elektrárna. Soubor budov vodní elektrárny z let 1921–1926 v tzv. „národním stylu“ je dílem architekta geometrické secese a kubismu Emila Králíčka (Lukeš a kol., 2005; KP) (foto Michaela Ryšková, 2022).

Stanovení **hodnoty uměleckohistorické** se odvíjí od umělecko-řemeslných prvků, výtvarných detailů nebo výtvarného díla. Zapojení uměleckých děl je typické jednak pro koncové prvky prvních vodárenských systémů – kašny – a později zejména pro velká vodohospodářská díla 2. poloviny 20. století. Vitráže, reliéfy a sochy zdobí také úpravy vody.

Obr. 4-5 (A) Vítov, úprava vody Podhradí s reliéfem **(B)** Voda v našem životě sochaře Vincence Makovského, vytvořeným v letech 1961–1964 (KP) (foto Roman Polášek, 2019).

Obr. 4-6 Přehrada Slapy je významnou krajinnou dominantou. Monumentální betonová hráz, pojednaná v architektonických a výtvarně působivých formách, je pohledovou dominantou údolí pod přehradou. Naopak negativně je možno hodnotit dopad na krajinu zatopenou nádrží (foto Michaela Ryšková, 2020).

Krajinná/urbanistická hodnota spočívá v působení stavby či objektu v rámci krajiny, včetně jejího dopadu na krajinu a její proměny, např. pohledová dominanta, součást panoramatu, vytváření identity místa, krajino-tvorný prvek apod. (Kuča a Kučová, 2015; Douet, 2018).

Historická hodnota (pozitivní i negativní) může nabývat mnoha podob a úrovní. Douet (2018) například spatřuje zásadní téma vodního hospodářství v řešení tzv. sanitární krize měst. Koncentrace obyvatel a prů-

myslu v rostoucích průmyslových městech přemohla v průběhu 19. století tradiční systémy, které zajišťovaly zásobování vodou a odstraňování odpadu. Města byla vystavena nemocem přenášeným závadnou vodou a rostoucí úmrtnost a zhroucení systému se podařilo zvrátit díky řadě technických, vědeckých i administrativních změn.

Objekty vodního hospodářství, jež jsou součástí fondu technických památek a průmyslového dědictví, podléhají hodnocení jak tradičních kritérií památkové péče, tak kritérií specifických (Matěj a Ryšková, 2018). Metodika aplikuje tato obecná a specifická kritéria na široký fond objektů vodního hospodářství, přičemž pojmenovává jejich odlišnosti jak v relevanci jednotlivých kritérií, tak v míře jejich naplnění. Hlavním kritériem hodnocení je hodnota typologická a hodnota role v rámci funkčních celků a systémových vazeb. Právě toto hledisko představuje dosud málo akcentovaný, nicméně v hodnocení průmyslového dědictví prvořadý pohled, protože velká část památkově chráněných vodohospodářských objektů je z těchto vazeb vytržena a posuzována spíše pro hodnoty tradiční.

Jako pomocný nástroj hodnocení byla Výzkumným ústavem vodohospodářským navržena tzv. škálovací metoda, spočívající v bodovém hodnocení objektů nebo funkčních celků dle výše nastíněných hodnotících hledisek. Její formulář je pro případné využití dostupný v příloze metodiky (Metodika, 2021), příklad aplikace je popsán v kapitole 5.

Obr. 4-7 Praha, Stará čistírna odpadních vod v Bubenči patří k nejvýznamnějším evropským příkladům řešení problému nakládání s odpadními vodami, jež byla v evropských městech různými způsoby řešena na konci 19. století. Byla navržena Williamem H. Lindleyem v roce 1894 (foto Viktor Mácha, 2020).